

HET ORGEL IN DE HERVORMDE JOZEFKERK TE ASSEN

Het orgel van de Jozefkerk te Assen is een instrument uit de werkplaatsen van L. van Dam en Zn. te Leeuwarden. Dit oude familiebedrijf werd in Leeuwarden gevestigd in 1777. Het eerste orgel van de oprichter, Lambertus van Dam, kwam gereed in 1779. Het is het thans nog bestaande orgel van de Hervormde Kerk van Oldeboorn.

Lambertus van Dam overleed in 1820. Zijn zoons Luitjen Jacob en Jacob continueerden de zaak. Na het overlijden van Luitjen Jacob in 1846 zetten zijn drie zoons de zaak voort. De oudste heette weer Lambertus. Deze derde generatie heeft geduurd tot 1904. In deze periode valt de grootste productiviteit. Bij dat alles zien we een verrassende stabiele kwaliteit. Dit komt voornamelijk door het vasthouden aan tradities, in combinatie met het toepassen van nieuwe vindingen, hetgeen ook plaatsvond.

Het orgel van Assen werd opgeleverd in 1896. Het bestek was in 1894 opgesteld, in overleg met de toenmalige organist van de kerk, J.F.N. Obbes.

Het orgel kostte 5500 gulden. Het oude orgel nam Van Dam in, het werd geplaatst in de Hervormde Kerk van Havelte, waar het nog steeds wordt gebruikt.

Het orgel werd 10 oktober 1896 gekeurd door M.H. van 't Kruys, organist van de St. Laurenskerk te Rotterdam. De dag daarop werd het voor het eerst in de kerkdienst bespeeld.

De dispositie luidde:

Hoofdwerk	Bovenwerk	Pedaal
Bourdon 16 vt	Prestant 8 vt	Subbas 16 vt
Violon 16 vt disc.	Viola di Gamba 8 vt	Octaaf 8 vt
Prestant 8 vt	Voix Celeste 8 vt	Gemshoorn 8 vt
Roerfluit 8 vt	Holpijp 8 vt	Octaaf 4 vt
Fluit Travers 8 vt	Speelfluit 4 vt	Bazuin 16 vt
Octaaf 4 vt	Flûte harm. 4 vt	Trompet 8 vt
Nachthoorn 4 vt	Woudfluit 2 vt	(het laatste register
Quint 3 vt	Klarinet 8 vt	werd in 1897 bij-
Octaaf 2 vt		geplaatst.)
Mixtuur 3-4 sterk		
Trompet 8 vt		

Door de omstandigheden gedwongen moest Van Dam bij dit orgel enigszins afwijken van zijn vaste gebruiken. In de eerste plaats bevatte de dispositie registers, die hij nooit maakte. Een Cornet, die altijd voorkwam op het Hoofdwerk, ontbrak daarentegen.

In de tweede plaats bood de ruimte van de orgelnis te weinig hoogte voor een tweeledig front (met Hoofdwerk en Onderfront, zoals gebruikelijk). Daarom maakte Van Dam in Assen een enkelvoudig front, en werd het pedaalpijpwerk achter in de orgelkas geplaatst.

14 (brochure 'Een heilig huis' t.g.v. heringebruikneming Jozefkerk, 30-06-1982)

In 1910 werd het orgel door de fa. Van Dam voor f 717,90 hersteld na beschadiging door blikseminslag.

In 1934 voerde de fa. Vaas en Bron uit Leeuwarden (voormalige werknemers van de fa. Van Dam, die inmiddels was opgeheven), een restauratie uit.

In de jaren 1954-'55 wordt aan het orgel gewerkt door de fa. Koch uit Apeldoorn. Aanvankelijk opgezet als een beperkte restauratie zonder al te veel veranderingen, groeien deze werkzaamheden toch uit tot een forse modernisering van het orgel, waarbij enkele originele registers het veld moeten ruimen voor registers in een Neo-Barok idioom.

In 1956 vindt dit een vervolg in een restauratie, die nòg ingrijpender was, alweer uitgevoerd door de fa. Koch.

Nòg eens 6 registers van Van Dam verdwijnen, en de klaviatuur wordt bijna geheel vernieuwd.

In diezelfde tijd ontstonden plannen, om het orgel geheel om te bouwen tot een drieklaviers orgel, met een nieuwe frontopzet, waarbij delen van het bestaande front zouden worden gebruikt. Als dit gerealiseerd zou zijn, zou er van het Van Dam-orgel als totaal niets meer over zijn geweest.

De geldelijke middelen stonden de uitvoering van deze droom niet toe.

Het werk van Koch was intussen van een zò bedenkelijke kwaliteit, dat na enkele decennia de klachten over de betrouwbaarheid van het orgel sterk toenamen.

Een restauratieplan werd opgesteld in 1981. Daarbij werd in de eerste plaats nauwkeurig geïnventariseerd, hoe het orgel de stormen van de jaren vijftig doorstaan had.

Van de 25 registers bleken 8 registers geheel verdwenen te zijn. Voorts waren 2 registers 1 octaaf verschoven, en waren 3 registers naar een ander klavier verplaatst.

In een totaal herstel van de oorspronkelijke toestand kon bij een dergelijke situatie eigenlijk niet geloofd worden. De gedachten gingen dan ook in eerste instantie uit naar een herstel in technisch opzicht, hoofdzakelijk onder te verdelen in restauratie van de lekke windladen, en vernieuwing van de onbetrouwbare klaviatuur van 1956.

Al spoedig deed zich echter een verrassende mogelijkheid voor. Enkele jaren geleden was in Leiden een Van Dam-orgel uit 1901 afgebroken. Enkele registers van dit orgel waren aangekocht door orgelcommissies in verschillende plaatsen, om bij restauratie van een Van Dam-orgel aanvullingen te realiseren. Op een gegeven moment bleek echter een grote hoeveelheid labiaalpijpwerk van dit Leidse orgel nog beschikbaar te zijn. Dit is aangekocht, om herstel van de dispositie mogelijk te maken.

Twee registers uit het Leidse orgel, die in handen van een particulier waren, werden bovendien van die particulier aangekocht. Weliswaar kon hiermede niet de exact originele dispositie worden hersteld, toch kon de dispositie wel degelijk worden teruggebracht in de geest van 1896.

Tenslotte leverde het nader onderzoek van het orgel tijdens de herstelwerkzaamheden nog een verrassing op. Het bleek, dat de Voix Céleste op het Bovenklavier in de discant dubbelkorig was geweest.

Een dergelijke Voix Céleste had ik in mijn vorig organistenambt te Purmerend gekend. Van Dam had dit register in 1917 geplaatst op het uit 1892 daterende Van Dam-orgel in de Lutherse Kerk van Purmerend. Enkele jaren geleden werd deze Céleste verwijderd om plaats te maken voor de in 1892 bedoelde Cornet. De pijpen werden echter bewaard.

De Kerkeraad van de Ev. Lutherse Kerk van Purmerend bleek bereid om ze aan Assen te verkopen. Zo kon ook dit register met origineel pijpwerk gereconstrueerd worden.

De Quintadeen 8 vt uit Leiden, die aanvankelijk op de plaats van de Voix Céleste zou worden aangebracht, werd nu aan de dispositie toegevoegd, aangezien dit waardevolle register anders weer overcompleteet zou raken, en andere mogelijkheden voor toepassing niet verwacht kunnen worden. Hiertoe is de Prestant 8 vt van het Bovenwerk op een kantsleep geplaatst.

Het eerder genoemde orgel van Purmerend stond model voor de reconstructie van de gehele klaviatuur. Klavieren, pedaal, en knoppen zijn geheel nieuw gemaakt naar dit voorbeeld uit 1892. De windladen zijn geheel gerestaureerd, en bestand gemaakt tegen invloed van de verwarming.

De balg is ter plekke gerestaureerd.

De mechanieken waren grotendeels nog origineel, en zijn ook door restauratie weer geheel voor hun taak berekend.

De kast is in het kader van de kerkrestauratie geschilderd in de bestaande tinten.

De dispositie van het orgel luidt nu:

Hoofdwerk

Bourdon 16 vt	origineel.
Violon 16 vt discant	12 frontpijpen origineel, 20 pijpen uit Leiden
Prestant 8 vt	Origineel
Roerfluit 8 vt	Origineel, thans weer teruggeplaatst.
Fluit Travers 8 vt	Grotendeels origineel, 1 octaaf teruggeschoven
Octaaf 4 vt	Origineel
Nachthoorn 4 vt	Fluit Travers 4 vt uit Leiden
Quint 3 vt	Origineel
Octaaf 2 vt	Origineel, thans weer teruggeplaatst.
Mixtuur 2-3 sterk	Uit Leiden
Trompet 8 vt	Origineel

Bovenwerk

Prestant 8 vt	Origineel, thans weer 1 octaaf teruggeschoven
Holpijp 8 vt	Origineel, thans weer herplaatst
Quintadeen 8 vt	Uit Leiden
Viola di Gamba 8 vt	Origineel
Voix Céleste 8 vt	Discant uit Purmerend, klein octaaf nieuw
Salicet 4 vt	Nieuw
Roerfluit 4 vt	Uit Leiden
Woudfluit 2 vt	Nieuw
Dulciaan 8 vt	Koch 1956, vervanging van dit register mogelijk in de toekomst.

Pedaal

Subbas 16 vt
Octaaf 8 vt
Gemshoorn 8 vt
Octaaf 4 vt
Bazuin 16 vt
Trompet 8 vt.

Manuaalkoppel
Pedaalkoppel
Tremulant

Klavieren C-g'''
Pedaal C-d'

Door deze restauratie is het orgel thans weer optimaal bruikbaar in technisch opzicht. Bovendien is het weer een muziekinstrument met een herkenbaar gezicht: De degelijke bouwwijze van Van Dam, met een klankbeeld, waarin naast traditionalisme ook meer moderne effect-registers aanwijsbaar zijn, is weer teruggewonnen. Het orgel heeft hiermede zijn gezicht teruggekregen, en zijn monumentale waarde. Het zal bij de erediensten in de Jozefkerk voortreffelijk kunnen functioneren, het zal ook een genoegen zijn er op te concerteren, als men het naar zijn aard behandelt.

De restauratie werd uitgevoerd door Mense Ruiter Orgelbouw te Zuidwolde bij Groningen.

Adviseur, in het kader van de werkzaamheden van de Orgelcommissie der Ned. Herv. Kerk was schrijver dezes,

Jan Jongepier.

Orgel Jozefkerk

